

Analysis of critical rhetoric reading of audience of the political documentary film

Mohammad Hassan Yadegari¹ | Mehdi Montazerghaem²

¹ Corresponding author, Assistant Professor of Communication Faculty of Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

E-mail: mhyadegari@ut.ac.ir

². Assistant Professor, Faculty of Social Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran - E-mail: mmontazer@ut.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 22 January 2024 Received in revised form 29 June 2024 Accepted 29 June 2024 Published online 8 October 2024</p> <p>Keywords: Rhetoric, Persuasion, Audience Reading, Political Documentaries, Interview with informed people(experts)</p>	<p>In the present study, we have used the "rhetorical analysis" and "media literacy" to study and analyze the audience's critical reception of the political documentary film. Two documentary films "Iran and West", which is the product of BBC channel and "Narrative of Kingdom Palace", which is the product of the Islamic Republic of Iran television (IRIB), have been discussed and analyzed by deep interview method with 16 students in four categories: (1) honesty, (2) evidence and documents, (3) reliability and relevance, (4) motivational and feeling attractions.</p> <p>This research emphasizes on knowing more techniques of persuasion and influencing on audience. In respect to the third generation of the audience analysis (Alasutari, 1999), the audience is seen as the general part of any media discourse, hence how the audience would perceive and resist against the message is analyzed more precisely.</p> <p>Among four disciplinary groups with 4 graduate students in the field of the communication science and media management, the political science, the history and cinema, two groups have been selected and interviewed deeply, while one group watched one film and the other group watched another film, as all groups are counted as the specialized samples. Both as an example of the Get-depth interview are after watching the film.</p>

Cite this article: Yadegari, M.h, & Montazerghaem, M. (2024). Analysis of critical rhetoric reading of audience of the ..., *Sociology of Art and Literature (JSAL)*, 15 (2), 81-97.

DOI: <https://doi.org/10.22059/JSAL.2024.371515.666295>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: <https://doi.org/10.22059/JSAL.2024.371515.666295>

تحلیل خوانش رتوریک انتقادی از نظر مخاطبان فیلم مستند سیاسی

محمدحسن یادگاری^{۱*} | مهدی منتظر قائم^۲۱. نویسنده مسئول، استادیار دانشکده ارتباطات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران؛ رایانامه: mhyadegari@ut.ac.ir۲. استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران؛ رایانامه: mmontazer@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	در این مقاله قصد داریم با استفاده از رویکرد خوانش انتقادی و بوسیله مصاحبه با مخاطبان مطلع (متخصص) به تحلیل فنون اقناع (رتوریک) در دو فیلم مستندسیاسی بپردازیم. دو فیلم مستند «به روایت دربار» محصول صدا و سیما و جمهوری اسلامی ایران و «ایران و غرب» محصول شبکه BBC به روش مصاحبه عمیق از نظر ۱۶ دانشجوی تحصیلات تکمیلی (در رشته های سینما، مدیریت رسانه و ارتباطات، تاریخ، علوم سیاسی) به صورت انتقادی مورد تحلیل رتوریک انتقادی قرار می‌گیرد. چهار مقوله‌ی: ۱- صداقت ۲- عینیت و اسناد ۳- اعتماد و اعتبار ۴- جاذبه‌های انگیزشی و احساسی، شاخص‌های تحلیل رتوریک‌اند، که مخاطبان از این طریق به تحلیل فیلمها می‌پردازند. نتایج بدست آمده در ۴ بخش به صورت تفکیک شده فنون رتوریکی را در تولید و دریافت ژانر مستند سیاسی در اختیار قرار می‌دهد. همچنین مفاهیمی چون جهت گیری و موضع گیری در فیلم، گفتمانهای سازمانهای رسانه‌ای تولیدکننده فیلم و اهمیت سواد رسانه‌ای و سواد سیاسی-تاریخی از مفاهیم اصلی محسوب می‌شوند که تاثیر مستقیمی بر چرخه تولید و دریافت فنون اقناع در ژانر مستند سیاسی دارند.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۲	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۰۹	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۹	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۱۷	
کلیدواژه‌ها: رتوریک، اقناع، خوانش مخاطب، فیلم مستند سیاسی، مصاحبه با افراد مطلع (متخصص)	

استناد: یادگاری، محمدحسن؛ و منتظر قائم، مهدی. (۱۴۰۲). تحلیل خوانش رتوریک انتقادی از نظر مخاطبان فیلم مستند سیاسی. جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، ۱۵ (۲)،

DOI: <https://doi.org/10.22059/JSAL.2024.371515.666295>

.۹۷-۸۱

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان.

DOI: <https://doi.org/10.22059/JSAL.2024.371515.666295>

مقدمه

کار اصلی فیلم مستند از نظر ارتباطی مهیا کردن فرصت بهتر و بیشتر برای اقناع مخاطب است. قالب فیلم مستند برخلاف قالب خبر نیاز به تولید سریع و پخش در زمان معین و محدود را ندارد، لذا فرصت بیشتری را در اختیار تولیدگران قرار می‌دهد تا عناصر اقناع را درست و دقیقتر ترتیب دهند. در این پژوهش به خوانش رتوریکی مخاطب از فیلم مستند خواهیم پرداخت که ما را به شناخت دریافت مخاطبان در مواجهه با این قالب رسانه ای میرساند. به علاوه نشان می‌دهد که کارکرد کدامیک از عناصر رتوریک فیلم در برقراری ارتباط بیشتر با مخاطب موثرتر است. نتایج این پژوهش با ارائه عناصر و شاخصهای آموزشی در حوزه رتوریک همراه می‌شود که می‌تواند علاوه بر پژوهشگران، مورد استفاده تولیدگران و کارگردانان مستندهای تلویزیونی نیز قرار می‌گیرد تا عناصر اقناعگر و موثر بر مخاطب بیشتر بکارآید. در این پژوهش به دنبال ارائه شاخص‌هایی از جانب مخاطب در مواجهه با اقناع هستیم که می‌تواند در مرحله سیاست‌گذاری و تولید فیلم مستند، مورد استفاده سازمانهای رسانه‌ای هم قرارگیرد.

رتوریک و خوانش رتوریک

تحلیل رتوریکی یکی از روشهای تحلیل متن است که بر شیوه‌های اقناعی بکار گرفته شده توسط رتور(تولیدکننده پیام) تمرکز کرده و با افشا و ارزیابی نمادها، می‌کوشد فرآیند خلق معنا را فهم کند. هدف تحلیل رتوریکی، درک این است که چگونه اجزای مختلف یک پیام، با یکدیگر و با محیط پیرامون خود ارتباط برقرار می‌کنند و چگونه این پیام‌ها، معنا را به اشتراک می‌گذارند(هرمان، ۲۰۰۷: ۲۱۷-۲۰۳). در واقع تحلیل رتوریکی، این پرسش را پیش روی محقق می‌نهد که مصنوع رتوریکی، مخاطب را چگونه متقاعد می‌کند و اندیشه، احساس و کنش او را به چه سمتی هدایت می‌نماید. به علاوه تحلیل رتوریکی درباره چرایی‌های بسیاری صحبت می‌کند و می‌کوشد به پرسشهایی از این دست پاسخ دهد: «چرا این مصنوع رتوریکی به گونه‌ای ساخته شده که پیام مشخصی را منتقل می‌کند؟ پیام آن چیست؟ این مصنوع چگونه باید تفسیر شود و به چه شیوه‌های احتمالی، مخاطبان خود را تحت تاثیر قرار می‌دهد(استایلز، ۲۰۱۲).

خوانش متن عبارت است از پردازش تدریجی داده‌های متنی با طرح پرسش درباره‌ی آن متن و پاسخ دادن به آن‌ها بر پایه همان متن(پرینس، ۱۳۹۱: ۱۱۱). خواننده در خوانش خودش از هر متن باید ابتدا بتواند نمادهای بصری را دریابد، اطلاعات را ذخیره، بازیابی، و در صورت لزوم اصلاح کند؛ و باید از توان استنباط و نتیجه‌گیری برخوردار باشد که برای طی کردن چنین مراحل باید پیش‌فرضهای معینی را شکل بدهد. از نظر بنسون تعامل بین خود و دیگران، نشان می‌دهد فهم ما از موجودیت خویش، متأثر از مجموعه رتوریک گفتمان عمومی و نظامهای نمادین در حوزه‌هایی است که افراد در آن حضور دارند. بنسون این مفهوم را از منظر انسانشناسی مطالعه کرده است، و رتوریک را به عنوان یک ظرفیت ذاتی در بشر میدانند. از این رو وقتی که فردیت بشر و آگاهی ما از بشر بوسیله مجموعه‌ای از رفتارهای نمادین بوجود می‌آید و تغییر می‌کند پس می‌توان تمام شئون بشر را رتوریک دانست. از این رو رتوریک را می‌توان یک قابلیت شناختی و معرفت‌شناسی بشر از جهان پیرامون تلقی کرد(ویوان، ۲۰۰۴: ۲۴).

در تعامل و درگیری مخاطب با فیلم مستند، راه‌های فهم مخاطب از معنای حقیقت، طبیعت، مصنوع و اجرا(نمایش)، درگیری انتقادی گفته می‌شود. این مفهوم در درجات بالای سواد رسانه‌ای قرار دارد. اگر چه مخاطب نمی‌تواند فهم از رسانه را نشان دهد، بلکه میتواند به صورت انتقادی درباره ژانر، گونه و مفاهیم خاص بیاندهد. غوطه‌وری و اندیشیدن درباره ژانر و چگونگی آن از کارکردهای پنهان ژانر است، که به مخاطب اجازه میدهد تا پاسخ منعطفی به موضوع واقعی بودن شکل روایت بدهد. وجود افکار و بازتابهای مختلف درباره ادعای حقیقت در ژانرهای واقعگرا (از جمله مستند) نشان از پویایی عمل تماشا دارد. از این رو بوجود آمدن «فهم حقیقت» تنها وابسته

به کارکردهای واقعگرایی در متن پیام نیست، بلکه در بین تعامل دوگانه فرآیند بین محتوا و مخاطب صورت می‌گیرد. عمل تماشا می‌تواند زمینه‌ساز بازآفرینی سبکها و فرمهای جدید در واقعگرایی باشد (هیل، ۲۰۰۷: ۱۳۳-۱۳۴).

برای دستیابی به خوانش رتوریک مخاطب از فیلم مستن سیاسی، قصد داریم که دو نمونه فیلم مستند سیاسی را در چهار مقوله به صورت کیفی موردتحلیل قرار می‌گیرند. مقوله‌های «**تحلیل رتوریک**» که ملزومات فهم حقیقی بودن را شکل میدهند به شرح زیر است:

۱- **صداقت:** چیزی که صداقت دارد، اصالت دارد و از چیزی اصیل پدیدآمده که بوسیله مبتکری آفریده شده است. از این رو درست و صحیح تلقی می‌شود. صداقت، چیزی است که حقیقت را آشکار کرده است و تمایل عمیقی را از مخاطب در پذیرش تصرف می‌کند (هیل، ۲۰۰۷: ۱۱۴).

۲- **عینیت و اسناد:** عینیت گرایی یعنی تفکیک واقعیت‌های ملموس و قابل تایید از مفاهیم و ارزشهای ذهن گرایانه (چادسون، ۱۹۸۷: ۲۹۳).

۳- **اعتماد و اعتبار:** انتخاب مخاطب در حین حرکت در بین مرز حقیقت و خیال باید با اعتماد او همراه باشد و او در نهایت به حقیقی و واقعی بودن آنچه که میبیند باور داشته‌باشد. اتحاد بین عینیت‌گرایی، واقعیت، حقیقت و مستند مورد تاکید است، اما در نهایت باید دانست که این عناصر منسجم بوسیله مخاطب سنجیده می‌شود؛ و آنان بیشتر از آنچه که به نمایش درمی‌آید حقیقت داشتن کار برایشان اهمیت دارد (هیل، ۲۰۰۷: ۱۳۸). اعتبار نیز به برداشتی گفته می‌شود که منبع پیام آن را ایجاد می‌کند و مخاطب آن را می‌گیرد. منبع پیام، یکی از مهمترین ویژگی‌های شرایط اقناع است. زمانی که مخاطب، هویت و منبع یک پیام اقناعی را می‌داند، باورهای وی بر اقناع اثر میگذارد. اعتبار منبع تنها زمانی بر اقناع اثر دارد که پیش از آنکه پیام شنیده یا خوانده شود، هویت منبع شناخته‌شده‌باشد (بنوا و بنوا، ۱۳۸۹: ۷۸-۷۴).

۴- **جاذبه‌ها و انگیزه‌های احساسی:** ارتباط بین ابراز خالص احساسات و «حقیقت‌داشتن آن»، از منظر مخاطب صادقانه‌بودن یک پیام‌رسانه‌ای را نشان می‌دهد. ابراز احساسات صادقانه، در دریافت صداقت از جانب مخاطب، به عنوان ملزومات اصلی «واقعیت‌نمایی» و «بیان حقیقت» و حتی مدرک معتبری بر «بازسازی واقعیت» در برنامه‌های تلویزیونی واقعگرا بشمار می‌آید (سندر، ۲۰۱۲: ۱۱۶-۱۱۵). ابراز احساسات هم برای مخاطب و هم برای اجراکنندگان برنامه‌تلویزیون واقعگرا از اهمیت برخوردار است. ابراز احساسات (مخصوصاً خندیدن و اشک‌ریختن) برای مخاطب به معنای پذیرش صداقت و صحت است، اما برای اجراکننده همچون آزمونی است که در آن مخاطب به داوری صداقت می‌پردازد. ابراز احساسات ملاک و شاخص اصلی مخاطب در تعیین صداقت است.

خوانش رتوریک انتقادی

گاهی مخاطب چارچوب‌بندی پیام‌رسانه‌ای را نمی‌پسندد یا تایید نمی‌کند. بلکه گاهی در برابر این چهارچوب‌بندی مقاومت می‌کند. گاهی نقطه دیدروایت، و تاثیرهای چارچوب‌بندی ناشی از این نقطه‌دید، برای مخاطب مشکلاتی را پیش می‌آورد. گاهی مخاطب تلاش می‌کند در برابر این چارچوب غلبه کند. دلیل مقاومت دو چیز است: ۱- مخاطب منابع احساسی و عاطفی کافی در اختیار ندارد یا نمی‌تواند این منابع را چنان متمرکز سازد که به شیوه‌ی پیشنهادی مولف واکنش نشان بدهد. ۲- واکنش به شیوه‌ی پیشنهادی مولف، مخاطب را آزوده می‌کند زیرا مخاطب خود را به شخصیتی نزدیک می‌یابد که از واکنش‌های احساسی طبیعی‌اش به دور افتاده است (کوری، ۱۳۹۰: ۱۳۶-۱۲۵).

خواننده باید از جهان بیرون آگاهی داشته باشد تا بتواند برخی پرسش‌ها را پاسخ بدهد و یا حتی آن پرسشها را مطرح کند. افزون بر این، خواننده باید با چندمزمگان آشنا باشد تا بتواند با توجه به دیگر نظام‌های دلالت (جامعه‌شناسی، هستی‌شناسی، سیاسی، روانشناسی و...) از متن خوانش انجام‌دهد (پرینس، ۱۳۹۱: ۱۳۷). از جمله علایق و اهداف مخاطب در مواجهه با متن رسانه‌ای میتوان به پیوند با مصرف‌محتوای رسانه‌ای، پرسش‌گری از محتوا، کسب پاسخ به این پرسشها که وابسته به دانش، سواد، علایق و اهداف مخاطب است، اشاره داشت. به این ترتیب چند خواننده یک متن واحد را میتوانند به شیوه‌های مختلفی دریافت کنند (پرینس، ۱۳۹۱: ۱۳۸). در بحث خوانش رتوریک عوامل اقناع مخاطب همچون انگیزه، درگیری، نیاز و رضایت مخاطب مورد توجه قرار می‌گیرد. تحلیل رتوریک به واسطه تمرکز بر واکاوی فرآیندهای اقناع و متقاعدسازی مخاطبان، ما را در فهم انگیزه‌ها و اهداف تولیدگر رسانه‌ای یاری میرساند. رویکرد رتوریکی، بر تلاش‌های قصدمندی دلالت دارد که برای تحت‌تاثیر قراردادن نگرشها و رفتار جامعه از خلال ارتباطات، صورت میبذیرد. این ارتباطات، شامل مباحث عمومی، اعتراضات، اخبار، آگهیها و دیگر حالات کنشهای نمادین است (کمپبل و هوکسن، ۲۰۰۳ به نقل از کوکس^۱، ۵۸:۲۰۱۰).

بدین ترتیب تحلیل رتوریک می‌تواند ما را به صورت دوجانبه، هم در تحلیل متن رسانه‌ای و هم در تحلیل خوانش مخاطب یاری رساند، که همچون یک نظام، درون مخاطب برای دریافت و پذیرش یک پیام به کار گرفته می‌شود. اقناع شدن مخاطب (رسیدن به حقیقت) وابسته به دانش‌های پیشین مخاطب از حقیقت است. رتوریک در زمانی شکل می‌گیرد که فرستنده پیام می‌داند که چه باوری در مخاطبانش باید شکل بگیرد. در واقع در هنگام تولید پیام و ارسال، فرستنده باید به مخاطب شناسی دست یابد که تاثیر بر آن باورهای مخاطب مهمترین کار اوست (یربرو، ۱۹۹۹: ۲۱-۱۹). مخاطبان فعال هر آنچه که در قالب برنامه‌های واقعه‌گرا (مثل مستند) ارائه می‌شود را به عنوان واقعیت نمی‌پذیرند. آنان برنامه را شامل نشانه‌ها و علائم رسانه‌ای شده‌ای می‌دانند که با هدف خاصی تولید شده اند. آنها قواعد تدوین، شکل و ظاهر ژانرها، نیاز به جلب مخاطب و اسپانسرهای مالی منفعت‌طلب را در ساختن یک برنامه تشخیص میدهند تا شکلی دستکاری شده از واقعیت ارائه دهند (سندر، ۲۰۱۲: ۱۳۴).

روش تحقیق

• تحلیل دریافت

تحلیل دریافت معتقد است همه متون و دریافت شان عناصر مکمل یک حوزه از تحقیق اند و بنابراین جنبه‌های اجتماعی و گفتمانی ارتباطات را نشان می‌دهند. تحلیل دریافت فرض می‌گیرد که اثر بدون معنا نمی‌تواند وجود داشته باشد. پژوهشگر در تحلیل دریافت زمانیکه بر روی معانی موجود در خلال متون رسانه‌ای کار می‌کند، روابط در هم تنیده میان گفتمانهای همگانی و خصوصی را در نظر می‌گیرد. روش شناسی دریافت اشاره موکد به زمینه‌های تاریخی و فرهنگی مخاطب و زمینه‌های سایر محتوای رسانه‌ای تفسیر شده دارد. جمع‌آوری (دسترسی)، تحلیل و تفسیر داده‌ها سه عنصری اصلی این تعریف اند (ینسن، ۲۰۰۲). جمع‌آوری یا گردآوری داده‌ها بر مخاطب متمرکز است. رویکردهای گفتمانهای مخاطب منطبق با تکنیک‌های عمومی شامل مصاحبه، مشاهده و انتقادگرایی متنی است. همین‌طور داده‌ها شامل متون مختلف رسانه‌ای از جمله برنامه‌های تلویزیونی، فیلمهای سینمایی، گزارشهای خبری، قطعات موسیقی، متن خبر و... است (عاملی ۱۳۹۲).

تحلیل مصاحبه‌ها و سایر گفت‌وگوهای مخاطبان، تکنیکها و مدل‌هایی را از انتقادگرایی زبان‌شناسی و ادبی می‌گیرد. معنای عناصر برساختی از جانب مخاطبان نیز باید با اشاره مدام به زمینه‌ی گفت‌وگوهای رسانه‌ای و زمینه‌های وسیع اجتماعی شرایط تاریخی و روانشناختی تفسیر شود (ینسن، ۲۰۰۲). عناصر برجسته پیامی در حین دریافت پیام، افکار و ایده‌های خاصی را در مخاطب تحریک می‌کنند. سپس چون این افکار و ایده‌ها در لحظه به ذهن مخاطب آمده است، در بلندمدت درست در زمانی که افراد باید قضاوت‌های پسینی انجام دهند، قابل دسترس‌تر اند. از این رو پاسخ در لحظه از اهمیت بالایی برخوردار است (پرس، ۲۰۰۰ به نقل از عاملی: ۱۱۰).

• نمونه‌گیری قضاوتی (هدفمند)

گاه لازم میشود نمونه را بر اساس آگاهی خود از جمعیت، عنصرهای جمعیت، ماهیت تحقیق خود و به طور خلاصه، براساس قضاوت شخصی و هدفهای مطالعه انتخاب کنید. نمونه هدفمند نوعی نمونه‌گیری غیراحتمالی است که در آن واحدهایی که قرار است مشاهده شوند بر پایه قضاوت محقق درباره اینکه کدامیک از واحدها سودمندتر و معرف‌ترند، انتخاب می‌شوند. محققان روش میدانی علاقه مند به مطالعه نمونه‌های میان بر و خلاف عرف می‌گردند. شناخت آنان از الگوهای نسبتاً متعارف نگرشها و رفتارها بیشتر با بررسی این موارد که با الگوهای متعارف تطبیق نمی‌کند، توسعه می‌یابند (بیبی ۱۳۹۲، ۴۱۷-۴۱۸).

نمونه مخاطبان

در این پژوهش از روش «مصاحبه عمیق» استفاده می‌کنیم. به این ترتیب که چهار گروه ۴ نفری از دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته‌های علوم ارتباطات و مدیریت رسانه، علوم سیاسی، تاریخ و سینما به عنوان **نمونه‌های مطلع** پس از تماشای فیلم مورد مصاحبه عمیق قرار می‌گیرند. نمونه‌گیری مخاطبان به دلیل تمرکز بر «**مصاحبه عمیق با افراد مطلع**» از میان دانشجویان زن و مرد تحصیلات تکمیلی صورت می‌گیرد. در این نوع نمونه‌گیری پژوهشگر در جریان انجام پژوهش، با کسانی ملاقات می‌کند که اطلاعات خوبی درباره موضوع مورد نظر (فنون رتوریک) دارند و می‌توانند در تحقق هدف‌های پژوهش کمک کنند. این افراد را **منابع اطلاعاتی زنده یا افراد مطلع** می‌نامیم. بهترین افراد مطلع، کنشگران اجتماعی دانا و هوشمندند که راهنمایی پژوهشگر را در دنیایی که در آستانه‌ی ورود به آن است، به عهده می‌گیرند (لیندلایف و تیلور، ۱۳۸۸: ۲۳۱). افراد مورد مصاحبه شامل دانشجویان تحصیلات تکمیلی هستند که با مفهوم رتوریک آشنایی دارند. آنان نسبت به مصاحبه ابراز تمایل دارند و در دسترس محقق بوده‌اند. این افراد که به عنوان نمونه برای مصاحبه انتخاب شده‌اند یا آشنایی مستقیم با آنها وجود داشته است یا از طرف یکی از دوستان معرفی شده‌اند. در این روش مصاحبه‌شوندگان تاحدی باید آشنایی و اعتماد به محقق داشته باشند چرا که برای گفتگوی عمیق و طرح برخی از دیدگاه‌ها (گاه‌ها سیاسی) نسبت به محتوای رسانه‌ها، نیاز به افرادی است که به محقق اعتماد نمایند. در جدول زیر، نمونه‌های مخاطبان پژوهش بسته به رشته تحصیلی شان در رشته و مقطع تحصیلی نشان داده شده‌اند.

نمونه تحقیق

نمونه‌های مورد تحلیل، دو فیلم مستند از نمونه‌های برتر و مورد توجه در تلویزیون به صورت انتخابی می‌باشند. البته انتخاب این دو نمونه از لحاظ نزدیکی ژانر و محتوا مورد توجه بوده است. ویژگی بارز این فیلم‌ها، پخش از شبکه‌های داخلی و خارجی فارسی زبان، مناسبتی بودن و بحث روز بودن در جامعه ایران است که می‌توان از عوامل استقبال مخاطب از آنان برشمرد. موضوع هر دو مستند

انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ در ایران است. مستند مورد تحلیل در صداوسیما جمهوری اسلامی «به روایت دربار» و در شبکه BBC مستند «ایران و غرب» نام دارد.

جدول شماره یک- عناصر رتوریک و معیارهای تحقق آن در خوانش مخاطب^۱

عناصر رتوریک	معیار تحقق آن در فیلم و سنجش خوانش مخاطب
عینیت و اسناد	ارائه دیدگاه‌های متفاوت- ارائه شواهد، استدلال و مدارک مجاب کننده- استفاده دقیق و موثق از نقل قول ها- چیدمان و ترتیب مناسب اطلاعات در کنار یکدیگر- تلاش و جستجو برای یافتن شواهد و مدارک- ارزیابی اعتبار و استناد تاریخی
صداقت	تناقض گویی- مبالغه و اغراق- تحریف (تاریخی)- حذف (سانسور)- راست یا نمایشی بودن صحنه
اعتماد و اعتبار	جامعیت- آزادی در ارائه پیام- خطی بودن- محبوبیت و مقبولیت
جاذبه های انگیزشی و احساسی	موسیقی و اصوات- نفرت و انزجار در مقابل همدلی

مراحل انجام مصاحبه عمیق

فیلم ابتدا برای نمونه های مخاطبان به نمایش درمی آید و پس از آن بلافاصله مصاحبه ی عمیق با آنان صورت می گیرد. شاخص های مورد توجه در مصاحبه متناسب ملاک ها و شاخص هایی است که پژوهشگر در تحلیل رتوریک فیلم ها به آن پرداخته است. نمونه ها در حین تماشای فیلم می توانند به یادداشت برداری مشغول باشند. در حین انجام مصاحبه نیز امکان آن وجود دارد که بار دیگر فیلم برای مرور و دقت در تماشای صحنه ها ما بین پژوهشگر و مصاحبه شونده به نمایش درآید.

سوالات ثابت در مصاحبه ها

- در کدام قسمت از تماشای فیلم در مواجه با یک گزاره اقناع شدید؟ یا مخالف آن بودید؟ آن گزاره را بگویید؟ چرا؟
- کدام فن رتوریکی (اقناعی) را متوجه شدید؟
- چه بخش هایی از فیلم را به عنوان تاثیرگذارترین بخش به یاد می آورید؟
- آیا می توانید عناصری که در فیلم که تماشا کرده اید به عنوان عناصر رتوریکی نام ببرید؟
- عناصر رتوریکی پژوهش حاضر (اعتماد و اعتبار، صداقت، انگیزه های احساسی، عینیت و اسناد) در کدام بخش هایی از فیلم مشاهده شد؟ آنان را بر شمرید؟
- تا چه میزان به واقعیت داشتن صحنه هایی که تماشا کردید، باور داشتید؟ به نظرتان کدام یک از بخش ها ساختگی و اجرا بودند؟
- مستند ارائه شده چقدر بر اساس اسناد های حقیقی و تاریخی تهیه شده بود؟
- آیا از زمان تماشای فیلم تغییری در نوع نگاه شما به فیلم مستند ایجاد شد؟ چرا؟

^۱ تعریف عملیاتی مفاهیم داخل جدول در بخش انضمام در انتهای مقاله آمده است.

نتایج تحلیل پژوهش

نتایج پژوهش به صورت تفکیک شده متناسب هر شاخص رتوریک در چهار مقوله ارائه می‌شود. ضمناً برای نتیجه‌گیری جامع‌تر در انتهای مقاله (در بخش پیوست) نتایج در قالب جداولی تفکیک شده ارائه شده‌اند.

۱. عینیت و اسناد

روایت غیرجانبدارانه

نتایج تحلیل مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» نشان می‌دهد، یکی از ویژگی‌هایی که باعث کاهش عینیت و اسناد می‌گردد، تفسیر به رای راوی است. زیرا راوی به عنوان معتمد مخاطب بیان روایت را بر عهده دارد و باید فرصت تحلیل و تفسیر را در اختیار مخاطب قرار دهد، از این رو تفسیر به رای راوی می‌تواند مانع از پذیرش اقناع مخاطب می‌گردد. چنین تفسیر و موضع‌گیری در روایت نه صرفاً از جهت کلامی بلکه از نظر بصری نیز می‌تواند صورت گیرد.

ارائه دیدگاه‌های مختلف

همچنین «ارائه دیدگاه‌های مختلف» یکی از ویژگی‌های اصلی عینیت در تحلیل این پژوهش به شمار رفته است، که همه مصاحبه‌شوندگان بدون استثنا درباره آن به اظهارنظر پرداخته‌اند. یکی از نکات مهم و مورد تأکید از نظر مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» حضور افراد و شخصیت‌های مختلف به عنوان بازنمایی دهنده‌گفتمان‌ها و دیدگاه‌های مختلف است. ارائه دیدگاه‌های مختلف نسبت به حضور شخصیت‌ها از دیدگاه‌های مختلف قابل‌سنجش است. از این رو عدم رعایت تعادل و برابری، بین دو کفه‌ی ترازوی گفتمانها و شخصیت‌های فیلم مورد توجه قرار می‌گیرد. از نظر اکثر نمونه‌های مورد‌مصاحبه در فیلم «ایران و غرب» کفه طرف آمریکایی و درباریان شاه (با شاخص اعتبار سیاسی و قدرتمندی آنان) دارای سنگینی بیشتری است تا طرف انقلابی فیلم. بنابراین انتخاب شخصیت‌ها با سوگیری همراه بوده است. به طوری که انقلابیون که در فیلم حاضرند عمدتاً یا در دوره‌ای با جریان انقلاب مخالفت کرده‌اند، یا از نظر انقلابیون حال حاضر مطروداند؛ و یا در اذهان و افکار عمومی تصویر خوبی از این افراد وجود ندارد. برخی از نمونه‌های پژوهش آنان بر این باورند که انتخاب شخصیت‌های فیلم چیزی فراتر از سوگیری می‌باشد، به نحوی که با برنامه‌ریزی قبلی این افراد انتخاب شده‌اند و در زمین بازی که فیلمساز برای تولید فیلم آن را ایجاد کرده است، این شخصیت‌ها هم مثل مهره بازی شطرنج در آن چیده شده‌اند. از نظر مخاطبان «به روایت دربار» دیدگاه‌های مختلف در فیلم حضور ندارند، که در صورت حضور عینیت فیلم نسبت به رویداد (انقلاب) افزایش می‌یافت. مخاطبان حضور مخالفان و موافقان در هر دو جناح (امام و شاه) را عنصری پایه‌ای می‌دانند که در فیلم به آنها بی‌توجهی صورت گرفته است. از این رو تضاد بین شخصیت‌های فیلم مشاهده نمی‌شود و همه افراد از یک طیف انتخاب شده‌اند و در یک خط به اظهارنظر می‌پردازند.

نتایج نشان می‌دهد که از نظر مخاطبان، پذیرش نقل قولها از جانب مخاطبان در شرایطی صورت می‌گیرد، که آنان به صورت پیش فرض به شخصیت‌ها و صحبت‌های آنان اعتماد دارند و مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» این نکته را یکی از ابزار تماشای فیلم مستند می‌دانند. البته بیان یک نقل قول از زبان چند نفر در فیلم بسیار حائز اهمیت است که عینیت در فیلم را افزایش می‌دهد. در واقع بیان یک نقل قول از زبان چند نفر باعث میشود تا مخاطب یک گزاره را بپذیرد و درغیر این صورت آن را رد می‌کند. نتایج

نشان می‌دهد که برای پذیرش نقل قولها و اعتماد به آنها، اگر یک نقل قول از زبان چند نفر که دیدگاههای مختلف و حتی متضادی با هم دارند بیان شود، مخاطب هیچ راهی جز پذیرش و اقتناع در برابر آن نقل قول ندارد.

آرشیو ناب و با کیفیت تصویری

یکی از ویژگی‌های مهم در عینیت و اسناد مستند سیاسی، استفاده از آرشیو قلمداد شده است. استفاده از آرشیو یکی از عوامل اصلی عینیت و اسناد فیلم مستند به شمار می‌آید که مخاطبان هر دو فیلم مستند به آن اشاره کرده‌اند. هر قدر این آرشیوها ناب تر و نمایش دهنده موقعیتهای و رخدادهای خاص تاریخی باشند از نظر مخاطب عینیت و اسناد بیشتری برای اقتناع در فیلم وجود دارد. این امر هم باعث ایجاد جذابیت برای مخاطب می‌شود و هم اقتناع و اعتماد مخاطب نسبت به فیلم را افزایش میدهد. البته لذت بردن و جذابیت از آرشیوها نیاز ضروری به آگاهی تاریخی و سیاسی مخاطب از یک رخداد و یا یک جریان دارد.

از نکات دیگری که در استفاده از آرشیو مورد اهمیت است، استفاده از آرشیو «با کیفیت» است. وجود کیفیت بالاتر، امر رتوریک را از منظر زیبایی‌شناسی نمایان میکند. براین اساس، استفاده از کیفیتهای بالا از آرشیو، زیبایی‌شناسی آن را پالایش می‌کند، شکاف بین خیال و واقع را با ایجاد «حقیقتی مشروط و بینابین» کاهش میدهد و مخاطب را به اقتناع نزدیک تر می‌کند. همچنین از این منظر استفاده از آرشیوهای با کیفیت در فیلم هم می‌تواند موضعگیری فیلم را بسته به عناصر آن آشکار کند. بعلاوه چون آرشیوها خود یک امر واقع تاریخی به شمار می‌آیند برای برخی از نمونه‌های تحقیق، عامل اقتناع‌اند. این در حالی است که این نمونه‌های تحقیق (مخاطبان) در مقابل صحبت شخصیتها و استدلال آنان مقاومت می‌کنند، اما خود بر پذیرش اقتناع در مواجهه با آرشیو و اعتماد به آن اذعان دارند. اعتماد به آرشیو مهمترین جنبه عینیت و اسناد به شمار می‌آید. استفاده از آرشیوهای ناب، دیده نشده، واقعی بودن تصاویر و عدم امکان دخل تصرف در فیلمهای آرشیوی است که مخاطب استفاده از آرشیو را مهمترین دلیل اجرای عینیت در فیلم می‌داند.

همچنین از نظر مخاطبان فیلم مستند «به روایت دربار»، تصویر عنصری قوی تر برای اقتناع نسبت به متن یا کلام بشمار می‌رود. هر چه فیلم از تصاویر و رتوریک بصری در نمایش دادن اسنادها و ایجاد جاذبه‌ها برای جذب و همراهی مخاطب استفاده کند، از نظر اقتناعی می‌تواند تاثیرگذارتر عمل کند. به این ترتیب استفاده از زیرنویس‌ها یا توضیحات نگارشی مازاد بر تصاویر که نمایش داده می‌شد (برای انجام توضیحات تکمیلی)، نقطه ضعف بشمار می‌آید و از نظر بسیاری از مخاطبان شیوه‌ای توهین آمیز از جانب رسانه به مخاطب است.

بیان روابط علی و معلولی در روایت

بیان روابط علی و معلولی از یک موضوع در شرایطی که مخاطب فیلم مستند «ایران و غرب» از آن موضوع تنها از یک دیدگاه و یا یک منبع اطلاعاتی پیام و روایت دریافت کرده است، عاملی است برای اقتناع مخاطب. در این فیلم در قضیه سقوط هواپیمای آمریکایی در طیس سه تن از نمونه‌های پژوهش علت اصلی سقوط هواپیماها را نمی‌دانستند، و به جای آن، در ذهن (قبل از تماشای فیلم) جمله‌ای معروف از امام خمینی را در ذهن داشتند که سقوط هواپیماها و ماجرای طوفان شن طیس را یک امر و امداد الهی می‌دانستند. اما چهارچوب سازی و بیان دلایل منطقی و عینی فیلم باعث شد که طرز جدیدی از مواجهه با قضیه سقوط هواپیماهای آمریکایی در طیس در آنان شکل بگیرد.

ارائه گزاره های منطقی

بیان گزاره‌ای غیرمنطقی از جانب مخاطب از دلایل مقاومت در برابر اقناع بشمار می‌آید. منطقی بودن یک گزاره ابتدا به تصور واقعی بودن آن واقعه در مخاطب می‌انجامد، تا بعد از آن مخاطب در مواجهه با فیلم به تماشای بازنمایی آن بنشیند. اما اگر آن امر واقع غیر منطقی به نظر برسد، مخاطب مرحله بازنمایی را به هیچ وجه نمی‌پذیرد.

۲- صداقت

دانش و آگاهی مخاطب در پذیرش

آگاهی مخاطب در این بخش حائز اهمیت است. چرا که به مخاطب کمک می‌کند تا او بتواند صداقت را تشخیص دهد. مخصوصاً در مقوله تحریف تاریخ. دو نمونه از دانشجویان سینما از میان مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» خود عدم تسلط و آگاهی خود را بسته به اتفاقات تاریخی بیان کرده‌اند. از این رو تشخیص صداقت برای آنان بیشتر بر جنبه های هنری و تولیدی ممکن شد. یکی از عواملی که صداقت فیلم مستند «ایران و غرب» را از نظر مخاطبان زیر سوال می‌برد، آنست که بینندگان از رخدادی واقعی آگاهی دارند اما در روایت فیلم هیچگونه اشاره‌ای به آن نمی‌شود. به عنوان مثال یکی از نمونه‌ها شخصیتی که از امام‌خیمینی در ذهن دارد، شخصیتی معنوی است که به همین علت توانسته است رابطه ای دو طرفه با مردم ایران برقرار کند، اما در فیلم تنها دیدگاه سیاسی-دیپلماتیک و مادی در فیلم مطرح است. این دیدگاه مادی، مانع از بازنمایی شخصیت واقعی امام‌خیمینی در فیلم است. همچنین از نظر یکی دیگر از نمونه‌های تحقیق که از انتقال پول و ثروتهای بیشمار خاندان پهلوی در هنگام فرار شاه خبر داشت، صحبت فرح پهلوی که از دیدار آخر با سرزمینش در هنگام فرار از ایران می‌گوید را به این ترتیب نمی‌پذیرد.

برجسته‌سازی بخشی از روایت

بیان بخشی از روایت به جای تمامی روایت و یا به جای بیان دروغ، از شیوه‌هایی است که بسیاری از مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» به آن اذعان داشته‌اند. در این شرایط بخشی از واقعیت برجسته‌سازی می‌شود و مخاطب نمی‌تواند با تمامی واقعیت مواجه شود. البته تشخیص چنین امری نیازمند آگاهی از رخدادها و تاریخ و سیاسی است. مخاطبان با داشتن آگاهی و یا تماشای سایر فیلمها و آرشیوها از منابع رسانه‌ای دیگر، امکان تشخیص صداقت را دارند. البته این نکته نه تحریف تاریخی به شمار می‌آید و نه سانسور، بلکه برجسته‌سازی بعضی از موضوعات به سایر موضوعات شیوه‌ای است که در ارائه اطلاعات به کارگرفته می‌شود.

تطبیق روایت صوتی راوی با تصاویر

در فیلم مستند «ایران و غرب» راوی در بیانش از توصیفات و صفت‌هایی استفاده می‌کند، که در تصویر بیننده خلاف آن را شاهد است. از این رو این امر باعث مقاومت بیننده در مقابل اقناع می‌شود. به عنوان مثال می‌توان به توصیف راوی از شرایط ایران در دوران پهلوی و همچنین ویژگی های شاه اشاره کرد.

تصاویر آرشیو خلاف عرف

یکی دیگر از ویژگی هایی که می‌تواند در مقوله صداقت تاثیرگذار باشد، انتخاب تصاویر اغراق شده آرشیوی است. مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» بر این باورند که گذشت زمان، عاملی است تا نمایش بسیاری از رفتارها از یک زمان، در زمانی دیگر میتواند

اغراق شده، غیراخلاقی، خشن، خلاف عرف و ... تلقی شود. از این رو انتخاب تصاویری آرشیوی از گذشته که در آن افراد و فرهنگ عمومی به گونه‌ای خلاف عرف زمان کنونی در آن به تصویر کشیده شده‌اند می‌تواند در روش دریافت مخاطب موثر باشد.

سابقه شخصیت‌های حاضر در روایت

شناخت شخصیت‌هایی که فیلم به آنان می‌پردازد، از جانب مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب»، عاملی است که مخاطب به استفاده از آن شاخص به سنجش و تحلیل شخصیت بازنمایی شده از آن فرد در هنگام دریافت می‌پردازد. از این رو اگر ابعاد شخصیتی فردی در فیلم خلاف واقع باشد، یا به صورت برجسته سازی شده تنها به بخشی از ویژگی‌های شخصیتی وی اشاره شود می‌تواند با مقاومت مخاطب همراه باشد. این اتفاق در بازنمایی شخصیت امام خمینی در فیلم مستند «ایران و غرب» از نظر نمونه‌های تحقیق رخ داده است.

تقطیع مصاحبه‌ها

از نظر مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب»، حذف و تقطیع در مصاحبه‌ها باعث می‌شود که صحبت شخصیت‌ها به صورت تمام و کمال صورت نگیرد. تکه‌های انتخاب شده از مصاحبه‌ها در کنار سایر بخش‌ها می‌تواند ایجاد معنایی بکند، که غیر از معنایی است که شخصیت‌ها در هنگام مصاحبه به بیان آن پرداخته‌اند. در فیلم مستند «به روایت دربار»، برش مصاحبه امری اذیت‌کننده از جانب نمونه‌های تحقیق ذکر شده است. به نحوی که مقدمه و موخره یک صحبت بریده می‌شود و تنها بخشی از صحبت در فیلم استفاده می‌شود.

روایت در خلاف گفتمان سازمان رسانه‌ای

از منظر مخاطبان پیش زمینه ذهنی مخاطب از رسانه با توجه به تجربیات قبلی در مواجهه با آن، عامل دیگری است که مخاطب می‌تواند صداقت محصول تولید شده را زیر سوال ببرد. از این رو اگر در میان مصاحبه شخصیت‌های فیلم، صحبت‌هایی هم در خلاف گفتمان سازمان رسانه‌ای پخش شود باعث می‌شود، تا اعتماد به صداقت فیلم از جانب مخاطب افزایش یابد.

جامعیت و مانعیت

از آنجا که فیلم مستند سیاسی یک ژانر جدی به شمار می‌آید، بیان گزاره باید به صورت جامع و مانع صورت گیرد. از این رو بی‌توجهی به این نکته باعث گنگی و عدم اقناع مخاطب در دریافت پیام می‌شود. همچنین اگر بنا باشد که فیلم آرام آرام با ارائه گزاره‌هایی به یک نتیجه‌گیری و استدلال نهایی برسد، بیان توضیحات ناقص در توصیف یک موضوع، اقناع مخاطب در نتیجه‌گیری نهایی را هم با اختلال مواجه می‌کند.

مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» بر این باورند: نازنین، ارتباطات: «اجرای سند خطرناکی که در هوپما به خبرنگار آلمانی داده می‌شود را هم من نمی‌پذیرم. چرا باید از واژه خطرناک استفاده شود. چون اصلاً توضیح داده نمی‌شود که این سند چه بوده و به چه کاری می‌آمده. به علاوه جای دیگری که من قانع نشدم استفاده از واژه وحشی رفتار کردن ایرانیها علیه گروگانها است، چرا که به نظرم رفتارها خیلی معمولی توصیف شدن (هل دادن و بلند صحبت کردن) رفتار وحشیانه به شمار نمی‌آید».

سمیرا، ارتباطات: «ماجرای حمله صدام به ایران را نمی‌پذیرم. چرا که فقط *راوی* از *واژه فرصت حمله به ایران* در *روایت استفاده می‌کند* بدون آنکه ویژگی و توصیفی از شخصیت صدام داشته باشیم. یا حتی انگیزه حمله صدام را نگفته است. دلایل حمله صدام به ایران توضیح نداده شده و من دلایل آن را نمی‌پذیرم».

در دو نقل قول بالا سه واژه وحشی رفتار کردن، سند خطرناک، استفاده صدام از فرصت حمله سه نمونه ای اند که به عدم بیان توضیحات جامع و مانع در قبل از بیان این سه واژه برای مخاطب ایجاد مقاومت در برابر اقناع را عامل می‌شود.

رفتار نمایشی در راست نمایی

یکی از نکات مورد اهمیت در مقوله صداقت راست نمایی است. راست نمایی بوسیله واژگان احساسی که افراد از آن استفاده می‌کنند از نظر مخاطبان قابل تشخیص است. بیان احساسی جایی است که افراد در آن فرصتی برای ابراز اغراقانه دارند، از این رو امکان تشخیص راست نمایی برای مخاطبان فیلم مستند «ایران و غرب» بوجود می‌آید. تشخیص راست نمایی به عنوان یکی از مصادیق انتقادی به صداقت در مواجهه با فیلم مستند «به روایت دربار»، نیازمند سواد و آگاهی است که از نظر یکی از مخاطبان فیلم با توجه به تجربه مواجه رسانه ای، به صورت تخصصی قابل حصول است. اما مخاطب عادی هم به صورت ناخودآگاه (به خاطر تجربه برقراری ارتباط روزمره انسانی) امکان تشخیص آن را دارند. شناخت شخصیت‌هایی که در فیلم مستند «ایران و غرب» حضور دارند، عاملی است تا رفتارهای نمایشی آنان نیز از جانب مخاطب قابل تشخیص باشد. اگر چه عمده مخاطبان و عامه جامعه از چنین آگاهی برخوردار نیستند، اما از نظر افرادی که ویژگی‌های شخصیتی افراد را می‌شناسند، این رفتارهای نمایشی قابل تشخیص است. فرح پهلوی و زاهدی دو نفر از این افراد اند، که دانشجویان رشته علوم سیاسی و تاریخ به علت مطالعات پیشین و شناخت از آنان این راست نمایی و نمایشی بودن عکس العمل آنان را تشخیص می‌دهند. یکی دیگر از نکاتی که در باب تشخیص راست نمایی از نتایج بدست می‌آید آنست که سمت و شغل سیاسی شخصیت‌های حاضر در فیلم امکان و قابلیت رفتار نمایشی را برای آنان بیشتر مهیا می‌کند. از این رو رفتار افرادی که در زمانی دارای قدرت سیاسی بالا (مثل رئاست جمهوری) داشته‌اند، قابلیت بیشتری برای انجام رفتاری نمایشی دارند. تحلیل رفتار و تشخیص راست‌نمایی شخصیت جیمی کارتر در فیلم مستند «ایران و غرب» از نظر مخاطبان به این ترتیب شکل گرفته است. همچنین در میان شخصیت‌های حاضر در فیلم «ایران و غرب» محسن سازگارا به علت داشتن شغل خبرنگاری و شناخت مخاطب از وی (همکاری در تولید برنامه‌های شبکه BBC فارسی و VOA) هم از نظر یکی دیگر از نمونه‌های تحقیق به انجام رفتار راست‌نمایانه تشخیص داده شد.

استفاده از ظاهر فیزیکی در جلب اعتماد مصاحبه‌شوندگان یکی از مواردی است که مخاطبان فیلم مستند «به روایت دربار» به آن اشاره کرده‌اند. زیرا در قسمتی از فیلم صدای زنی از پشت صحنه با گویشی خاص به گوش می‌رسد که به بیان تکمیل صحبت شخصیت مصاحبه‌شونده در فیلم می‌پردازد. از این رو برخی از نمونه‌های پژوهش به شیوه برگزاری مصاحبه در این فیلم شک داشته‌اند. از طرفی دیگر شیوه پرسش‌سوال از شخصیت‌های درون فیلم و نامشخص بودن شیوه برگزاری مصاحبه از موضوعات دیگری است که برای مخاطب در پذیرش برگزاری مصاحبه‌ها می‌تواند ایجاد مقاومت در برابر اقناع را انجام دهد.

۳- اعتماد و اعتبار

سابقه و اعتبار رسانه پخش

نتایج تحلیل مخاطبان فیلم مستند «به روایت دربار» نشان می‌دهد، متناسب تصورهای پیشین از رسانه و قالب و فرم‌هایی که یک رسانه به بازنمایی پرداخته است، مخاطب به تصور قالبی از رسانه دست پیدا می‌کند. تولیدمحتوای جدید از جانب رسانه با زیرپا گذاشتن ساختارهای پیشین خودش و یا تولید محصول در فرم جدید، می‌تواند برای مخاطب جلب توجه و اعتماد به فیلم صورت گیرد. به این ترتیب تصور پیشین و سابقه‌ای که از یک رسانه در ذهن مخاطب قرار دارد یکی از عناصر خوانش متنی است که از آن رسانه دریافت می‌شود. با توجه به مقتضیاتی که شبکه BBC در ایران دارد، مخاطبان نسبت به آن شبکه اعتماد تام و تمام را ندارند.

بازنمایی گفتمان مخالف در یک رسانه عامل محبوبیت چنین گفتمانی و بازنمایی آن می‌شود. چنین اقدامی از نظر مخاطبان فیلم مستند «به روایت دربار» به علت بهادادن به بخشی گفتمانی مخالف، این تصور را در ذهن مخاطب بوجود می‌آورد که به سایر شئون آن گفتمان هم میتوان دسترسی داشت و بها داد. همچنین استفاده از فرم جدید با توجه به سابقه رسانه‌ای که فیلم مستند «به روایت دربار» از آن جریان پخش می‌شود، عاملی برای افزایش مقبولیت فیلم به شمار می‌آید که می‌تواند بر اعتماد مخاطب بر فیلم بیفزاید.

روایت بی طرفانه

همچنین ابراز ایدئولوژیک (خطی بودن) در فیلم «ایران و غرب» به صورت آشکار نیست، بلکه فیلم از نظر مخاطبان با استفاده از عناصر مختلف سعی در پوشش ایدئولوژیک خود دارد، تا به این ترتیب خود را به بی طرفی در روایت مستند سیاسی نزدیک تر کرده باشد و بتواند اعتماد مخاطب را بیشتر به خود جلب کند.

توجه به ارزشها و تقدسات

یکی از کارکردهای توجه به جامعیت در مقوله‌های اعتماد و اعتبار، توجه به ارزشها و تقدسات دیدگاههای مختلف است. از این نظر توجه به انقلاب اسلامی در فیلم «ایران و غرب» از نظر مخاطبان صورت نگرفته است، اما تا حد امکان هم از توهین مستقیم به ارزش ها و تقدسات دوری کرده است. زیرا اگر توهینی به تقدسات صورت می‌گرفت، مخاطب آن را پس می‌زد و نمی‌توانست با فیلم ارتباط برقرار نماید. در واقع میتوان نتیجه گیری کرد که فیلم تقدسات و ارزشهای دینی وابسته به انقلاب اسلامی را حذف کرده است و روایتی مادی را از شکل گیری انقلاب اسلامی ارائه کرده است. همچنین فیلم «ایران و غرب» علاوه بر عدم روایت با توجه به تقدسات و ارزشهای دینی انقلاب اسلامی، فیلم همشینی رفتارهای دینی را با کنشهای دینی بکار می‌گیرد تا اگر نمی‌خواهد به صورت مستقیم به نفی تقدسات و ارزشها بپردازد، با استفاده از سایر عناصر فیلم مستند سیاسی به صورت غیر مستقیم این کار را انجام دهد.

۴- جاذبه های انگیزی و احساسی

موسیقی

بالا بودن ریتم موسیقی عاملی به شمار می‌آید که فرصت تحلیل ذهنی مخاطب را کاهش می‌دهد و به عنوان عنصری در اختیار فیلمساز قرار دارد تا بتواند اقتاع را در مخاطب بوجود بیاورد. همچنین از نظر مخاطبان با انجام تحلیل موسیقی فیلم و نحوه بکارگیری

آن می‌توان موضع فیلم مستند «ایران غرب» را نسبت به این روایت سیاسی درک کرد. نتایج نشان می‌دهد که موسیقی فیلم مستند «به روایت دربار» دارای ریتم تندی است که ایجاد جذابیت برای مخاطب می‌کند. چنین ریتمی همپای حال و هوای یک انقلاب می‌تواند بر فیلم اثر بگذارد. از دیگر سو انتخاب چنین ریتمی از نظر مخاطب، عامل افزایش تاثیرپذیری احساسی مخاطب نسبت به تاثیر پذیر منطقی می‌شود. استفاده از موسیقی بدون تعیین جایگاهی برای تاثیرگذاری در فیلم مستند «به روایت دربار»، از عواملی به شمار می‌رود که عامل مقاومت مخاطب بر تاثیرپذیری سایر عناصر فیلم بر وی می‌باشد.

باید توجه داشت که بالا بودن سرعت فیلم مستند «ایران و غرب» فرصت کمتری را در اختیار مخاطب رای تحلیل قرار می‌دهد، چرا که مخاطب نمی‌خواهد مابقی روایت فیلم را از دست بدهد. استفاده از چنین شیوه‌ای که از نظر یکی از مصاحبه‌شوندگان، یکی از فنون اقناع در سخنرانی می‌باشد «خواب خرگوشی» نامیده می‌شود، به درستی و ظرافت در این فیلم رعایت شده است. اما در طرف مقابل استفاده از سرعت بالا در فیلم مستند «به روایت دربار»، نیازمند تعریف این سرعت در ساختار فیلم می‌باشد که از نظر نمونه‌های تحقیق، فیلم به این مهم دست نیافته است. چنین امری می‌تواند باعث عدم دریافت کامل اطلاعات از جانب مخاطب و در نهایت عدم اقناع شود.

افکت صوتی و صداگذاری

استفاده از افکتهای صوتی به جای موسیقی یکی دیگر از عناصری است که می‌تواند در اقناع مخاطب در فیلم مستند سیاسی به کار گرفته شود. به این ترتیب در فیلم مستند «ایران و غرب» از جانب مخاطب موسیقی شنیده نمی‌شود و فقط اصواتی در ذهن وی باقی می‌ماند. به عنوان مثال یکی از مصاحبه‌شوندگان (حجت، علوم سیاسی) این سوال را با تعجب می‌پرسد: «موسیقی داشت؟ و اصلاً متوجه نشدم. اما صداها و افکتهای صوتی تاثیرگذار بود».

نفرت و انزجار در مقابل همدلی

نتایج نشان می‌دهد که افرادی که آگاهی تاریخی و سیاسی کمتری دارند، کمتر همدلی و انزجار نسبت به عنصر یا سوژه‌ای در فیلم مستند «به روایت دربار» پیدا می‌کنند. همچنین تلاش شخصیت‌های فیلم با توجه به موانع پیشروی‌شان (ایجاد موقعیت دراماتیک) از عوامل دیگری که به ایجاد همدلی یا نفرت مخاطبان از شخصیت‌ها کمک می‌کند. شناخت پیشینه شخصیت‌ها از جانب مخاطبان فیلم مستند «به روایت دربار»، شاخصی را در اختیار مخاطبان قرار می‌دهد، که با کمک آن به سنجش همدلی یا نفرت از شخصیت‌های درون فیلم می‌پردازند. چنین افرادی در فیلم مستند بازنمایی بخشی از واقعیت خویشان را می‌توانند برای مخاطب انجام دهند که برای مخاطبی که واقعیت آن شخصیت‌ها را می‌شناسد، همدلی و یا نفرت با توجه به آن پیش زمینه ایجاد می‌شود و نه تحلیل بازنمایی شخصیت‌ها در فیلم.

به علاوه شناخت شخصیت‌ها قبل از تماشای فیلم «ایران و غرب»، با توجه به سابقه و رفتارهای تاریخی از آنان، برای مخاطب می‌تواند بدون انجام کنشهای دراماتیک و پیچیده در فیلم، به راحتی در فیلم شکل بگیرد، که مخاطب را هم می‌تواند به همدلی برساند و هم به انزجار. در این بین راوی همانند شخصیت‌های حاضر در فیلم مستند «ایران و غرب» در تعامل با مخاطب (همدلی یا انزجار) قرار گرفته است. از این رو تفسیر به رأی و نتیجه‌گیری راوی که در بالا توضیح داده شد، یکی از عواملی است که باعث می‌شود

راوی همانند سایر شخصیتها خود را در منته انزجار و نفرت قرار دهد. همچنین در این میان باید به مفهوم کنش دراماتیک شخصیتها توجه داشت.

دراماتیک بودن اقدام شخصیتها در روایت

هر قدر هدف شخصیتها در روایت پیچیده تر باشد و تلاش آنان بیشتر باشد، فرصت بیشتری برای برقراری ارتباط با مخاطب دارند. کنشهایی که شخصیتها انجام می دهند، در عین درست بودن هدف و تلاش بسیار در روایت، گاهی با ناکامی مواجه می شود. از آنجایی که مخاطب تلاش بسیار و هدف درست شخصیت را در فیلم دریافت کرده است و با او همراه شده است، ناکامی شخصیت در انتهای ماجرا (همچون تراژدی)، عاملی برای همدلی و همذات پنداری مخاطب با شخصیت داستان می شود.

حضور شخصیتهای خارج از سیاست (قدرت)

به علاوه نتایج تحلیل مخاطبان فیلم مستند «به روایت دربار» نشان می دهد، حضور افرادی که خارج از دایره قدرت (در دوران کنونی) زیست می کنند، می تواند بازنمایی آنان را به عنوان افرادی خارج از موضعگیری و جهت گیری نشان دهد، که در شکل گیری فضای مناسب برای اظهارنظر بی طرفانه افراد بکار گرفته می شود. چنین امری همدلی بیشتر مخاطبان را با چنین شخصیتهای (بی طرفی) سبب می شود.

تطبیق تاریخ با شرایط کنونی

یکی دیگر از عناصری که در ایجاد نفرت و همدلی در فیلم مستند «ایران و غرب» به کار گرفته می شود، تطبیق رخدادها تاریخی با شرایط کنونی است، که تعدادی از مصاحبه شوندگان به آن اشاره کرده اند. برخی گذشته تاریخی را دلیل پیش آمدن دوران کنونی در شکل حاضر می دانند که ایجاد نفرت می کند، و برخی دیگر نبود ویژگی های مثبت در دوران کنونی را که در گذشته وجود داشته را عامل همدلی با گذشته می کنند.

نظام ارزشی مخاطب

نظام ارزشی و باورایدئولوژی مخاطب به عنوان یک صافی برای مخاطب عمل می کند که متناسب با آن می تواند رابطه احساسی (همدلی یا نفرت) را با عناصر فیلم مستند «ایران و غرب» برقرار کند. به این ترتیب اگر مخاطبی دارای ایدئولوژی خاصی نباشد، و از چنین نظام ارزشی استفاده نکند نمی تواند با عناصر فیلم همذات پنداری پیدا کند یا از آن انزجار داشته باشد.

نتیجه‌گیری

جدول شماره دو- عناصر موثر در اقتناع و رتوریک مخاطب از فیلم مستند سیاسی

عناصر	مضامین
روایت غیرجانب‌دارانه- ارائه دیدگاه‌های مختلف- آرشینو ناب و با کیفیت تصویری- روابط علی و معلولی در روایت- ارائه گزاره‌های منطقی	عینیت
دانش و آگاهی مخاطب در پذیرش- برجسته‌سازی بخشی از روایت- تطبیق روایت صوتی راوی با تصاویر- تصاویر آرشینوی خلاف عرف- سابقه شخصیت‌های حاضر در روایت- تقطیع مصاحبه‌ها- ارائه بیانی در خلاف گفت‌وگو سازمان رسانه‌ای- جامعیت و مانعیت- رفتار نمایشی در راست‌نمایی	صداقت
سابقه و اعتبار رسانه پخش-روایت بی طرفانه- توجه به ارزشها و تقدسات	اعتماد و اعتبار
موسیقی- افکت‌های صوتی و صداگذاری- نفرت و انزجار در مقابل همدلی- دراماتیک بودن اقدامات شخصیتها در روایت- حضور شخصیت‌های خارج از سیاست(قدرت)- تطبیق تاریخی با شرایط کنونی- نظام ارزشی مخاطب	جاذبه‌های انگیزشی و احساسی

نتایج بدست آمده از تحلیل خوانش دو فیلم مستند می‌تواند سندی معتبر برای تولیدکنندگان فیلم مستند سیاسی در شناخت ویژگی‌ها و سلاقی مخاطب در اقتناع از پیام باشد. همچنین نتایج بدست آمده که در بخش پیوست در قالب جدول ارائه شده است داده‌هایی مناسب برای مقایسه رویکردهای سازمانی دو سازمان رسانه‌ای صدا و سیما جمهوری اسلامی و شبکه BBC باشد. نتایج نشان می‌دهد که توجه به فنون رتوریک استفاده شده در نمونه فیلم از شبکه BBC با ظرافت و جزئیات دقیق‌تری رعایت شده است. از این رو شبکه BBC توجه ویژه‌ای به مفهوم اقتناع دارد و با بکارگیری عناصر موجود در شاخص‌های رتوریک به این مهم دست می‌یابد. با توجه به نخبگانی بودن مخاطبان که با آگاهی و پیش‌زمینه‌های تاریخی، سیاسی، قره‌نگی و اجتماعی آنان این تحلیل صورت گرفته می‌توان نتیجه‌گیری کرد که ژانر مستند سیاسی دارای ویژگی‌های متمایز از سایر ژانرها از جهت اقتناع‌گری است. از این رو مزیت این ژانر به سایر ژانرهای مستند، تلاش فیلمساز به شناخت پشت پرده سیاست، انتخاب سوژه‌های حساس و آرمانی اهمیت دارد. کشف راز و آرمان‌گرایی فیلمساز از سایر ویژگی‌های این ژانر به شمار می‌آید. البته طبیعی است که هر ژانری مخاطب خاص خود را دارد و نمی‌تواند برای تمامی مخاطبان یک سطح از رضایت را جلب کند، که چنین نکته‌ای را یکی از مصاحبه‌شوندگان بیان کردند.

همچنین بی‌موضع بودن فیلم در مقابل موضوعات و رخداد‌های سیاسی-تاریخی باعث می‌شود که مخاطب هم خود را در مواجهه با اقتناع یا مقاومت در برابر آن قرار ندهد. چرا که ابراز عیان و آشکار موضع‌گیری یکی از نیازهای اصلی ژانر مستند سیاسی قلمداد می‌شود. به علاوه باید توجه داشت که تهیبه و پخش مستند از جانب یک شبکه پیش فرضی را در مخاطب پدیدآورده‌است که بر نوع خوانش متن (در پذیرش و رد اقتناع) تأثیرگذار می‌باشد. از این رو گفت‌وگو رسانه‌ای تولیدکننده فیلم مستند و همچنین سابقه‌ای که مخاطبان از مشاهده فیلمها و برنامه‌ها از یک شبکه دارند در پذیرش و یا مقاومت در برابر پیامی که از آن شبکه دریافت می‌کنند موثر است. در واقع می‌توان نتیجه‌گیری کرد که گفت‌وگو مسلط بر یک شبکه تلویزیونی می‌تواند بر تمامی عناصر فیلم مستند تأثیرگذار باشد. هر تولیدکننده رسانه‌ای دارای گفت‌وگو و ایدئولوژی خاص خود است که متناسب با آن به تولید محتوا و محصول رسانه‌ای می‌پردازد. از این رو برای تهیبه فیلم مستند سیاسی بهتر آنست که فیلم به صورت مستقل تولید شود، تا پیش‌زمینه‌ها ذهنی از رسانه در مخاطب وجود نداشته‌باشد.

با توجه به رویکرد انتقادی در خوانش مخاطبان، نتایج نشان می‌دهد که آگاهی سیاسی و تاریخی مخاطب عامل مقاومت در برابر پذیرش پیام و اقناع می‌شود. البته از آنجایی که نمونه انتخاب شده از مصاحبه‌شوندگان جایگاه نخبگانی دارند، می‌توان نتیجه گرفت که پژوهش، مطالعه و آگاهی این گروه از مخاطبان بالاتر از سطح آگاهی عموم مخاطبان خواهد بود. از این رو سطح آگاهی و اقناع مخاطبان نخبگانی که از طریق فیلم مستند باید ارائه شود، باید به مراتب بالاتر از سطح عام جامعه باشد. آگاهی سیاسی و تاریخی مخاطبان نخبگانی امکان مقاومت در برابر اقناع را بیشتر فراهم می‌کند تا پذیرش اقناع؛ که در میان پاسخ نمونه‌ها هم شاهد آن هستیم.

همچنین لزوم داشتن سواد رسانه‌ای در حوزه تاریخی-سیاسی یکی از ویژگی‌هایی از نظر مصاحبه‌شوندگان قلمداد می‌شود که می‌تواند گونه‌ای از قشر بندی مخاطبان فیلم مستند سیاسی را تعریف نماید. از این رو نداشتن سواد رسانه‌ای در این حوزه نقطه ضعفی بشمار می‌آید که اقناع مخاطبان می‌تواند به راحتی در مواجهه با ارائه گزاره‌های نادرست؛ تحریف شده و عدم بیان تمامی وقایع تاریخی صورت گیرد.

